

Nils Nilsson-Stjernquist: Tillkomsten av 1866 års grundlov. Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen XLI. (Gleerup, Lund 1955). 367 s.

Den gennemsete grundlovs vedtagelse i 1866 var resultatet af et kompromis mellem godsejerne, de nationalliberale og en del medlemmer af venstregrupperne. Oplægget til dette kompromis, den langstrakte og ganske heftige grundlovs-kamp, har nu fået en detaljeret og dybtgående skildring af den lundensiske professor i »statskunskap«, Nils Stjernquist. Han anfører loyalt, at hans fremstilling af selve hændelsesforløbet, hvor minutiøs den end er, ikke fjører afgørende nyt til den viden, vi havde i forvejen, først og fremmest fra sidste bind af Neergaards »Under junigrundloven«. Men Stjernquists klare synspunkter leder læseren lettere og mere ubesværet, end det før er sket, gennem kampårenes labyrint af meninger, taktik, forslag og modforslag, der kompliceredes så stærkt af, at de agerende kunne spille på hele 4 kamre: to i rigsrådet og to i rigsdagen.

Fra forfatningsstridens begyndelse i august 1864 udnyttedes statsretslige argumenter med stor behændighed, ikke for intet kaldtes de nationalliberale »professorpartiet«, men også de andre grupper støttede sig i så udstrakt grad på en udlægning af de rent formelle problemer, at vælgernes omdømme til tider næsten helt forvirredes. Navnlig debatterede man heftigt spørgsmålet om novemberforfatningens gyldighed efter Slesvigs afståelse og om, hvorvidt rigsrådet eller rigsdagen burde have første retten ved behandlingen af udkastet til en ny forfatning. Det tør formodes, at grundlaget for denne juridiske diskussion i særlig grad har haft Stjernquists interesse. I hvert tilfælde er hans vurdering af »retskampen«, som han kalder den, blevet hovedstykket i hans bog, og såvidt en ukyndig kan skønne, må hans gennemgang af den juridiske argumentation kaldes fyldestgørende.

Tilmed er den yderst interessant. I 1855 havde rigsdagen taget det forbehold ved begrænsningen af junigrundlovens gyldighed, at denne indskrænkning skulle bortfalde, hvis fællesforfatningen ikke opretholdtes »i anerkendt kraft og virksomhed«. Det var ved indledningen af kampen om grundloven et hovedpunkt for venstrefolkene. De hævdede, at med Slesvigs afståelse blev forbeholdet effektivt, og rigsrådet måtte følgelig ophæves — eller rettere: ophæve sig selv. Herefter måtte den rene junigrundlov anses for genindført. Det nationalliberale flertal i rigsrådets landsting anerkendte ikke denne konsekvens af forbeholdet og hævdede, at rigsrådet havde krav på indflydelse på indholdet af den ny grundlov. Til dette synspunkt sluttede ministeriet sig, tøvende i teorien, men klart i praxis ved forelæggelsen af forfatningsforslaget.

Konklusionen af Stjernquists undersøgelse er nu, at forbeholdet burde have været bragt i anvendelse i 1864. Men det ville rigtignok have forudsat en konstatering fra rigsrådets og regeringens side af, at fællesforfatningen ikke mere var i anerkendt kraft og virksomhed. Det skete ikke, og selvom en sådan konstatering havde foreligget, ville det ikke have medført en automatisk tilbagevenden til junigrundloven alene. Ørsteds fællesforfatning ville nemlig så have haft krav på at anses for gyldig. Læseren føler sig solidarisk med Stjernquist, når denne udtaler, at »rättsfrågan var invecklad«.

De nævnte konsekvenser blev overset af de fleste i samtiden. For manges vedkommende skete det bevidst, fordi retskampen om forbeholdet og om rigsdagens primat ved forfatningsbehandlingen for dem var taktiske manøvrer i spillet om realiteterne i den ny forfatning. Stjernquist ser derfor med rette

grundlovsrøret under yderligere to aspekter: som en idékamp og som en interesse modsætning.

Ideologisk har vi på den ene side tilhængerne af den uindskrænkede lighed og af dette princip naturlige følge, den lige og almindelige valgret. Det var venstregrupperne og en del af de nationalliberale. Overfor sig havde de repræsentanterne for et samfundssyn, der søgte tilknytning bagud i stændertiden. De så en væsentlig opgave for forfatningen i at hindre en enkelt klasse eller stand i at opnå for stor indflydelse, og de var især bange for, at de besiddende og de dannede skulle skydes i baggrunden af bønderne. De enkelte samfundslags *interesser* — et af de hyppigste ord i debatterne — skulle sikres, og Stjernquist finder interesse modsætningerne så stærke, at han ikke betænker sig på at tale om en klassekamp. Med rette ofrer han en del opmærksomhed på rivaliteten mellem by og land, som udviklingen i de næste årtier jo yderligere accentuerede.

Bogens styrke er den overlegne sikkerhed, hvormed forfatteren følger de tre synspunkter sammen til en overbevisende helhed, så parternes retslige, ideologiske og interessebetonede argumenter ses i deres sammenhæng. Det ejendommelige er da ikke så meget, at der er tale om en udpræget interessekonflikt, som at interesserne fremtræder så overraskende ubesnykket, at de truer med at skjule de andre faktorer. Det er imidlertid en for ensidig betragtning kun at ville se en klassekamp i optakten til 1866-forfatningen, fremhæver Stjernquist, og han finder det endelige udfald af kampen forklaret ved de handlende personers egenskaber og forholdet mellem dem.

Specielt lægger han vægt på splittelsen mellem og inden for de enkelte venstregrupper, og skildringen af I. A. Hansens virksomhed er et af de punkter, hvor han nuancerer og udvider Neergaards fremstilling. Stjernquist advarer her mod at betragte I. A. Hansens linie som mislykket i alle faser af kampen om grundloven, således som man har været tilbøjelig til det under påvirkning af eftertidens venstretradition. Det er heller ikke fyldestgørende at sige, at I. A. Hansen og hans tilhængere af angst for, at den almindelige valgret skulle gå tabt også for folkettinget, til sidst blev medgørlige overfor godsejerne. Så enkelt forklares fænomenerne ikke.

Det er i det hele Stjernquists fortjeneste, at han tolker begivenhederne ud fra synspunkter, der har deres rod i tiden selv og i kilderne til den, ikke i et anakronistisk perspektiv, bestemt af eftertidens politiske strid. Han kan derfor også i forbigående gøre op med de forenklede, delvis legendariske forklaringer, man ofte lader sig nøje med, såsom at junigrundloven var forud for sin tid og derfor måtte ændres, at grundloven i 1866 var et resultat af overenskomsten mellem de store og de små bønder, vendt mod de nationalliberale, o. s. v. I denne sammenhæng bør det bemærkes, at problemet om kamrenes indbyrdes kompetence ved behandlingen af finansloven, der blev så afgørende i folketingets senere kamp mod landstinget, spillede en meget ringe rolle i forfatningsdrøftelsen 1864—66. Kun Høgsbro tillagde det dengang afgørende vægt ved sin stillingtagen.

I enkelte detaljer kan man ikke helt følge Stjernquist. Fx. har hensynet til de danske slesvigere, der ved stændervalgmåden var blevet majoriseret af tyskerne, næppe været afgørende ved indførelsen af den almindelige valgret i 1849. De anførte udtalelser af Monrad og Bardenfleth til støtte for en sådan opfattelse kan ikke tilkendes vægt i en helhedsopfattelse. Man føler sig heller ikke overbevist om, at Stjernquist har ført det afgørende bevis for, at man må reducere J. Michaelsens betydning som kontaktperson mellem I. A. Hansen

og Frijs. Grundlaget for vor viden om Michaelsens virke — hans egne erindringer — er spinkelt, men Stjernquists modbevis er ikke stærkere.

Enkelte andre ting kunne fremdrages, men de anførte kan være nok til at vise, at kritik kun kan rejses om enkelte petitesser. Derved understreges det, at vi med Stjernquists bog har fået hovedværket om 1866-grundlovens tilblivelse. Dansk forskning må være professor Stjernquist taknemlig for dette bidrag. Så meget mere undrer det, at han ikke har kunnet få adgang til statsrådsprotokollerne, der dog har kunnet udnyttes af Harald Jørgensen i bogen om David og af forfatterne til værket om den danske rigsdag. Udover tilfredsstillelsen ved at forske til bunds havde protokollerne dog næppe bragt ting af større betydning for Stjernquist. Men mon ikke det har givet ham stof til funderinger over forskellen mellem den svenske praxis og den ængstelse, hvormed »nyere« ting undertiden forholdes forskningen i Danmark? Den tænksomme læser får i hvert fald lidt at undre sig over.

Hans P. Clausen.

P. Helweg-Larsen: H. O. Lange. En mindebog. (Haase, 1955). 386 s.

Denne bog, udgivet af provst P. Helweg-Larsen, skulle oprindeligt have været en biografi, men er i stedet blevet en brevsamling, ledsaget af kortere skildringer af den betydningsfulde indsats, Lange øvede i kirkelivet, i bibliotekssagen og i ægyptologien. H. O. Lange — Det kongelige Biblioteks chef 1901—24 — var fra Århus, hvor faderen havde en ret betydelig købmandshandel, i 1881 blev han student og begyndte studierne i København; fra det år, og til forældrene i 1893 flyttede til København, skrev Lange hjem hver søndag, og det er disse breve, der i uddrag udgør hovedstammen i bogen.

Allerede før studentereksamen var grundlaget lagt for Langes senere livsinteresser. Fra hjemmet medbragte han den kristendom, som drog ham ind i den københavnske kirkesag, i skolen og under hyppige besøg i biblioteket på Moesgård ved Århus vantes hans interesse for bøger og for ægyptologien, der er pænt repræsenteret på Moesgård. De tre strenge i Langes liv optager også brevene, der giver udmærkede billeder af livet på de to store biblioteker (Lange blev allerede som 19-årig ansat i Universitetsbiblioteket og kom tre år senere til Det kongelige Bibliotek), og viser os ægyptologien i dens grundlæggelsesår, det sidste også repræsenteret ved breve fra studieophold i Berlin og London. Skildringerne fra Langes arbejde som lægprædikant og kirkepolitisk organisator i København optager imidlertid hovedpladsen i bogen. Brevene i de første år handler navnlig om arbejdet i »Foreningen mod lovbeskyttet usædelighed« og i Midnatsmissionen og bringer foruden selve det kirkelige stof ikke få værdifulde social- og moralhistoriske oplysninger, den senere del af brevene optages navnlig af arbejdet i Københavns kirkesag og giver et udmærket indtryk af bevægelsens mænd og deres forhold til autoriteterne. Endelig må føjes til, at der spredt om i brevene er adskillige gode kulturhistoriske træk, f. eks. månedsregnskaber, undervisning i at ride på cykel m. m., men man har indtrykket af, at denne side af brevene ikke er tilstrækkelig tilgodeset gennem de foretagne uddrag.

Tiden efter brevene dækkes af de forskellige artikler om Langes arbejde. Helweg-Larsen skriver selv om kirkesagen, medens den tidligere rigsbibliotekar Svend Dahl og biblioteksdirektøren Robert L. Hansen tegner udmærkede billeder af Lange henholdsvis som biblioteksleder og som den, der udformede planerne for opbygningen af vort folkelige biblioteksvæsen. Ægyptologen W.